

רווחה ורמת חיים

הגדרות

בלוחות המוסד לביטוח לאומי בפרק זה חרדים מוגדרים כמי שיש להם בן משפחה אשר מוסד הלימודים האחרון שלו היה ישיבה והם מגדירים את משפחתם חרדית.¹ ההגדרה מזהה את האוכלוסייה החרדית בסקר הוצאות והכנסות על פי מאפייניהם כפי שהם משתקפים בסקר החברתי של הלמ"ס. ההגדרה בסקר החברתי נקבעת על פי הזיהוי העצמי של משתתפי הסקר (כלומר, הגדרה סובייקטיבית) באמצעות רגרסיה המופעלת על שתי שנות סקרי הוצאות – בשנת הסקר ובשנה שקדמה לה. גם בסקר ביטחון תזונתי הגדרת חרדים היא לפי זיהוי עצמי של משתתפי הסקר (כלומר, הגדרה סובייקטיבית).

קו העוני ותחולת העוני

המוסד לביטוח לאומי מגדיר עוני כתופעה של מצוקה יחסית המוערכת בזיקה לרמת החיים המאפיינת את החברה הכללית. משפחה נחשבת ענייה כאשר תנאי חייה ירודים במידה ניכרת מתנאי החיים האופייניים לחברה כולה; לא כאשר אין ביכולתה לרכוש סל מוצרים בסיסי כלשהו הנדרש לקיומה.

שיטת המדידה של עוני מבוססת על שלושה עקרונות:

(1) התייחסות להכנסה הפנויה של משפחה כאל ההכנסה הרלוונטית לבחינת תופעת העוני. ההכנסה הפנויה מוגדרת ההכנסה הכלכלית של משפחה בתוספת תשלומי העברה (תשלומים המתקבלים שלא בתמורה לפעילות כלכלית, כגון קצבאות הביטוח הלאומי) ובניכוי המסים הישירים (מס הכנסה, ביטוח לאומי וביטוח בריאות).

(2) התייחסות להכנסה הפנויה החציונית של האוכלוסייה כאל ההכנסה המייצגת של החברה.

(3) התאמת רמת החיים למספר הנפשות במשפחה. תוספת ההכנסה הנחוצה למשפחה כדי לשמור על רמת חיים קבועה פוחתת עם הגידול במספר הנפשות במשפחה. כדי להשוות את רמת החיים של משפחות בגודל שונה נקבע סולם שקילות, המתרגם את מספר הנפשות במשפחה למספר נפשות תקניות. כבסיס לסולם נקבעה משפחה בת שתי נפשות, שמיוחס לה ערך של שתי נפשות תקניות.

קו עוני מחושב לנפש תקנית ומוגדר כרמת הכנסה השווה ל-50% מההכנסה הפנויה החציונית לנפש תקנית. משפחה בישראל נחשבת ענייה כאשר הכנסתה הפנויה, המחולקת למספר הנפשות התקניות שבה, נמוכה מקו העוני לנפש תקנית. את קו העוני למשפחה אפשר לחשב באופן דומה – על ידי הכפלת קו העוני לנפש תקנית במספר הנפשות התקניות במשפחה.

בדומה למדינות רבות במערב, ניתוח ממדי העוני בישראל מתבסס בעיקרו על שני מדדי העוני המקובלים – תחולת העוני ועומק העוני וחומרתו.

¹ Daniel Gottlieb and Leonid Kushnir, "Social Policy Targeting and Binary Information Transfer between Surveys," *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal* 3 (June 23, 2009)

מדד תחולת העוני מציין את היקף העוני במונחים של שיעור המשפחות, הנפשות או הילדים העניים בכלל האוכלוסייה.

מדד פער ההכנסות משקף את עומק העוני. פער העוני של משפחה ענייה כלשהי מוגדר כהפרש שבין קו העוני לבין הכנסתה בפועל. פער ההכנסות של האוכלוסייה כולה מוגדר כממוצע פערי העוני של כל המשפחות העניות.²

תשלומי העברה הם תשלומים שלא בתמורה לפעילות כלכלית, כגון קצבאות הביטוח הלאומי, תמיכות ממוסדות ומיחידים בארץ ובחו"ל.

במונח **מסים** הכוונה למסים ישירים: מס הכנסה, דמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות.³

ביטחון תזונתי

על פי הגדרות ארגון הבריאות העולמי, ביטחון תזונתי מושתת על שלושה עיקרים:

- (1) זמינות מזון: הבטחת הספקה עקבית של כמויות מזון מספיקות.
- (2) נגישות למזון: הבטחת די משאבים למשפחה כדי שתוכל להשיג מזון בכמות מספקת.
- (3) שימוש במזון: בחינת תנאי התברואה והמים ומודעות המשפחה לשימוש הולם במזון.

בשאלון סקר הביטחון התזונתי שערך המוסד לביטוח לאומי בשנים 2011-2012 נשאלו מבוגרים בגילים 18 ומעלה שאלות שנועדו לברר את הסיכון לאי-ביטחון תזונתי במשפחה. לפי התשובות שויך כל משק בית לאחת מקטגוריות סולם הביטחון התזונתי: ביטחון תזונתי; אי-ביטחון תזונתי קל/מתון; אי-ביטחון תזונתי קשה.

משק בית (=משפחה) – יחידה של יחיד או זוג עם ילדים עד גיל 24 (אם הילדים אינם נשואים).⁴

הכנסות

הכנסה כלכלית – הכנסה מעבודה, מפנסיה או מהון.

הכנסה כספית ברוטו למשק בית – כל ההכנסות הכספיות השוטפות של משק הבית, לפני הניכויים למיניהם. הכנסה זו מורכבת מהכנסות של כל בני משק הבית מעבודה שכירה או עצמאית, מהכנסות מרכוש, מריבית ומדיבידנדים, וכן מהכנסות שוטפות מתמיכות ומפנסיות. לא נכללים תקבולים חד-פעמיים, כגון ירושה או פיצויים, ולא הכנסות הנובעות משימוש בדיוור עצמי או סוגים שונים של הכנסות בעין (הכנסה שאינה בכסף אלא בשירותים או במצרכים).

הכנסה כספית נטו למשק בית – ההכנסה הכספית ברוטו כמוגדר לעיל, בניכוי תשלומי החובה (מס הכנסה וביטוח לאומי, ומשנת 1995 – גם ביטוח בריאות).⁵

² **מדידת העוני ומקורות הנתונים**, המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית 2014.

³ מאיה חושן, **השנתון הסטטיסטי לירושלים 2015**, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

⁴ מירי אנדבלד, נתנאלה ברקלי, ויטה אברהמוב, אלכסנדר גאליה ודניאל גוטליב, **סקר ביטחון תזונתי 2012: ממצאים סוציו-**

כלכליים עיקריים, מחקרים לדיון 115, המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, מרץ 2014.

סקרי הכנסות והוצאות

יחידת החקירה והעיבוד היא משק הבית וכוללת את כל בני משק הבית בגילאים 15 ומעלה.

משק בית - מוגדר כקבוצת אנשים הגרים יחד בדירה באופן קבוע רב ימי השבוע ויש להם תקציב הוצאות משותף למזון. משק בית יכול להיות מורכב מאדם אחד או יותר וגם מאנשים שאינם קרובי משפחה.

ראש משק הבית - הינו אדם בגיל 18 ומעלה שהוא המפרנס העיקרי של משק הבית, כלומר מועסק שעובד בדרך כלל 35 שעות או יותר בשבוע.

אם יש יותר מאדם אחד במשק הבית שמתאים, לפי ההגדרה, להיות ראש משק הבית, ייקבע ראש משק הבית לפי המרואיין.

מפרנס - אדם שעבד לפחות יום אחד בשלושת החודשים שקדמו לביקור הסוקר במשק הבית.

נפש סטנדרטית - נפש במשק הבית שמשקלה השולי נקבע על פי מקומה בסדר הנפשות במשק הבית. הסדר נובע מההנחה שלכל נפש במשק הבית יש משקל שולי פוחת ביחס להוצאות משק הבית. גודל משק הבית משפיע על רמת החיים שאפשר לקיים מהכנסה נתונה. על מנת ליצור בסיס מתאים יותר להשוואת רמת החיים של משקי בית בעלי מספר נפשות שונה, נהוג להשוותם לפי הכנסה לנפש. מקובל גם להניח, שמשק הבית מושפע מהיתרונות לגודל. לכן נערכה טרנספורמציה של הנפשות לפי סולם אחיד (לוח המופיע בתחילת המבוא). באמצעות סולם זה מתרגמים את גודל משק הבית לנפשות סטנדרטיות.

הוצאה כוללת לתצרוכת - סך כל התשלומים שמשלם משק הבית על קניית מוצרים או שירותים, וכן זקיפת הוצאה לצריכת שירותי דירה ורכב (שכן קניית מוצרים אלה מוגדרת כהשקעה ולא כתצרוכת). התשלומים כוללים לעתים גם ריבית, דמי הובלה או התקנה.

הוצאה כספית לתצרוכת – ההוצאה שמשק הבית מוציא בפועל על צריכת מוצרים ושירותים, ללא אומדן ההוצאה על שירותי דירה.

מוצרי מזון שונים - קבוצה הכוללת מוצרי מזון, כגון: תה, קפה, קקאו, תבלינים, מזון לתינוקות, אבקות, סטניות יבשות, מוצרי טבעונות וצמחונות וקנייה או הזמנה של מזון מוכן לבית.

צריכת שירותי דירה - שני המרכיבים העיקריים בהוצאות לדירה הם ההוצאה לשכר דירה בדירות שכורות וההוצאה לצריכת שירותי דירה בדירות שבבעלות (כולל דירות בדמי מפתח ודירות "חינם"). בדירות שכורות התקבלה עלות ההוצאה בעבור שכר דירה ישירות ממשקי הבית שגרים בהן, ואילו לגבי דירות שבבעלות משקי הבית חושבה צריכת שירותי הדירה על-ידי זקיפת שכר דירה חלופי בדירות שוות גודל באותם יישובים או באזורים דומים בארץ.

ביטוח בריאות - קבוצה זו כוללת משנת 1997 רק את התשלומים בעבור ביטוח בריאות משלים של קופות החולים ואת ביטוח הבריאות בחברות ביטוח. התשלום בעבור ביטוח בריאות ממלכתי, שנחשב כמס, הוא חלק מתשלומי החובה.

הוצאות על כלי רכב - קבוצה הכוללת זקיפת ריבית ופחת לרכב, הוצאות קבועות ומשתנות לכל סוגי הרכב, קניית רכב דו גלגלי וכן שכירת רכב.

בשנים 1997-2011 נחקרו הכנסות משקי בית בשני סקרים נפרדים: סקר הוצאות משקי בית וסקר הכנסות שנערך יחד עם סקר כוח אדם הרבעוני השוטף. החל משנת 2012, בעקבות מעבר סקר כוח אדם מרבעוני

לחודשי הוצא סקר הכנסות מסקר כוח אדם ובמקומו הורחב סקר הוצאות משקי בית עליו מתבססים הנתונים בלוחות לעיל.

אומדני תצרוכות משק הבית התקבלו לפי גישת ההוצאה נטו לקניית המוצר, כלומר, ההפרש החיובי בין ההוצאה שהייתה למשק הבית על המוצר לבין תקבולים שהיו לו (אם היו) ממכירת אותו סוג מוצר, מלבד הוצאות לדיור ולרכב שנדגמו בצורה שונה.

להגדרות והסברים מפורטים יותר, ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הוצאות משקי בית לשנת 2015.

לרשימת המשתנים המשמשים לחישוב המדד החברתי-כלכלי ראו: אפיון רשויות מקומיות באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

להסברים על הסקר החברתי ראו להלן, חלק ההגדרות, פרק ה.

המקורות ללוחות

לוחות ג/1-4/ג	עיבודים על פי נתוני המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון
לוחות ג/5-9/ג	הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
לוח ג/10	נתוני משרד הבינוי והשיכון
לוחות ג/11-14/ג	הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
לוח ג/15	סקר הוצאות משק הבית, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
לוח ג/16	אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה